

Кизенко Василь Іванович,
*кандидат педагогічних наук (доктор філософії),
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України*

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ
ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ
ВАРІАТИВНОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА**

Метою загальної середньої освіти є створення оптимальних умов для всебічного розвитку індивідуальності дитини через виявлення її нахилів і здібностей, виховання національно свідомої, життєво і соціально компетентної особистості громадянина України. Пристаємо

на думку вченого В. Кузя, згідно з якою нова українська школа — це школа, що переходить від трансляції і відтворення знань до формування компетентностей як комбінації знань, умінь і ставлень, необхідних сучасній людині у XXI ст. [6, с. 21–26].

Ключовим напрямом реформування шкільної освіти є організація навчання на основі диференційованого підходу до навчальної діяльності здобувачів освіти. Диференційований підхід передбачає організацію навчальної роботи (за змістом, методами і прийомами) відповідно до індивідуальних особливостей здобувачів освіти. Цей підхід гарантує оптимізацію навчально-виховного процесу через утілення принципу індивідуалізації навчання. Застосування диференційованого підходу пов'язують із рівневою навчальною діяльністю, що передбачає визначення на підставі обов'язкових результатів навчання вищих рівнів оволодіння програмовим матеріалом (Л. Березівська[2], Н. Бібік [5, с. 35–40], О. Бугайов [3], М. Бурда [5, с. 75–78], Н. Дічек [7], О. Корсакова [4, с. 13–37], О. Ляшенко [5, с. 9–13], Ю. Мальований [11, с. 4–23], В. Мелешко [5, с. 46–50], О. Савченко [9, с. 2–6] й ін.).

М. Антонєць [1, с. 87] зазначає, що особливу увагу принципам індивідуалізації і диференціації процесу шкільного навчання приділяв В. О. Сухомлинський. У книзі «Павлицька середня школа» Василь Олександрович, розмірковуючи над цією актуальною психолого-педагогічною проблемою, наголошує: «Ми не допускаємо, щоб талановиті, обдаровані діти працювали нижче своїх можливостей» [10, с. 240].

Про непересічне значення диференціації навчання у сучасній школі висловлюються по суті українські вчені. Наприклад, у дослідженні Т. Яценко акцентується на важливості диференціації як одному з основних організаційних принципів шкільної освіти більшості розвинених країн. Учений дотримується думки, що диференціація є «...виявом демократичних інтенцій соціуму та означає варіативність змісту і форм навчання, за умов якого враховуються запити й потреби кожного учня» [13, с. 297].

З погляду О. Шпарик проблема диференціації навчання є вкрай актуальною у зарубіжній педагогіці. Так, принципово важливим для американських педагогів є розуміння диференційованого навчання як системи, за якої «... кожен учень, опановуючи деякий мінімум загальноосвітньої підготовки, отримує право і гарантовану можливість приділяти увагу тим предметам, які відповідають його схильностям» [12, с. 17].

Диференційоване навчання дає змогу:

- 1) кожному учневі, незалежно від його здібностей і вподобань, засвоїти зміст освіти задля повноцінної самореалізації і життєдіяльності;
- 2) адаптувати процес навчання до психофізіологічних і психологічних особливостей учня;
- 3) урахувати індивідуальні особливості кожного учня, щоб спиратися на засвоєні ним способи пізнання світу і розвивати недостатньо сформовані;
- 4) самовизначитися учневі в особистих інтересах і схильностях самостійно вибирати доцільні напрями вдосконалення своєї навчальної діяльності [8, с. 32–33].

Необхідною умовою ефективного застосування диференційованих завдань є дидактична підготовка їх відповідно до стандартів загальної середньої освіти з урахуванням варіативності способів засвоєння дидактичних знань і вмінь. Розв'язання диференційованих завдань передбачає не лише зниження загальних вимог до учнів слабких груп і підвищення їх до учнів сильних груп, а передусім вільний вибір учнями варіантів і рівнів засвоєння навчального матеріалу, допомогу одним групам та створення належних умов іншим для продуктивної навчальної діяльності.

Робота з учнями за різнорівневими завданнями потребує особливого педагогічного такту вчителя. В учнів не повинен виникати комплекс неповноцінності під час роботи на нижчих рівнях засвоєння навчального матеріалу. Вони мають бути впевнені, що педагог усіляко підтримує їхнє прагнення працювати над завданнями вищого рівня [4, с. 24].

Серед форм диференціації навчання, за яких активізується самостійна діяльність здобувачів освіти і які сприяють реалізації творчого потенціалу особистості, чільне місце посідають факультативні заняття.

Спілкування здобувачів освіти на факультативних заняттях сприяє поглибленню знань, додатковому обміну освітньою інформацією, розширенню світогляду, а також збагачує емоційно-почуттєву сферу.

Маємо тверду позицію, що теоретичні й практичні питання відбору варіативного компонента змісту освіти для основної і старшої школи та відображення його у навчальних програмах і підручниках потребують подальших науково-педагогічних досліджень.

Отже, під час формування і засвоєння варіативного освітнього компонента педагогічному працівникові необхідно спиратися на індивідуальні

особливості кожного здобувача освіти. Завдання педагогів основної і старшої школи — формувати цілісне уявлення здобувачів освіти про світ, сприяти їм у набутті соціального досвіду, готувати їх до професійного самовизначення. Згідно з цими завданнями формується зміст навчання — інваріантний і варіативний освітні компоненти. Завдяки останньому компонентові створюється можливість для більшої диференціації навчання здобувачів освіти, розширення і поглиблення їхніх знань за обраними навчальними профілями.

Література

1. Антонєць М. Я. Сучасні проблеми діяльності вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського: [монографія] / Михайло Якович Антонєць. — Вид. 8-е, допов. — Рівне: Волинські обереги, 2018. — 308 с. [До 100-річчя від дня народження Василя Олександровича Сухомлинського].
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: [монографія] / Л. Д. Березівська. — Київ: Богданова А. М., 2008. — 406 с.
3. Бугайов О. І. Диференціація навчання учнів у загальноосвітній школі: [метод. рек.] / О. І. Бугайов, Д. І. Дейкун; НДІ педагогіки України. — Київ: Освіта, 1992. — 32 с.
4. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі: [монографія] / [авт. кол.: В. І. Кизенко, Г. О. Васьківська, С. П. Бондар й ін.]; за наук. ред. В. І. Кизенка. — Київ: Пед. думка, 2010. — 132 с.
5. Диференціація навчання на різних ступенях загальної середньої освіти: теорія і практика, перспективи: зб. наук. праць за матеріалами методол. семінару АПН України / АПН України, Від-ня заг. середньої освіти, Ін-т педагогіки; ред. кол.: О. І. Ляшенко [та ін.]. — Київ, 2009. — 188 с.
6. Кузь В. Г. Нова українська школа за Концепцією розвитку освіти на період 2015–2025 роки / В. Г. Кузь // Педагогіка і психологія. — 2017. — № 1. — С. 21–26.
7. Нариси з історії розвитку диференційованого підходу до організації навчання в українській школі (кінець 30-х — 80-ті роки ХХ ст.): посібник / [авт. кол.: Сухомлинська О. В., Дічек Н. П., Березівська Л. Д., Гупан Н. М., Бондар Л. С., Антонєць Н. Б., Шевченко С. М., Міхно О. П., Заліток Л. М., Куліш Т. І.]; за ред. академіка О. В. Сухомлинської. — К.: Пед. думка, 2015. — 703 с.
8. Осмоловская И. М. Дифференциация процесса обучения в современной школе: [учеб. пособие]. — Москва: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2004. — 176 с. — (Б-ка педагога-практика).
9. Савченко О. Я. Досвід реформування української освіти: уроки і подальший поступ / О. Я. Савченко // Шлях освіти. — 2010. — № 3. — С. 2–6.

10. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори: у 5 т. — Київ: Рад. шк., 1977. — Т. 4. — С. 5–390.
11. Форми навчання в школі: кн. для вчителя / [Ю. І. Мальований, В. Є. Римаренко, Л. П. Вороніна та ін.]; за ред. Ю. І. Мальованого. — Київ: Освіта, 1992. — 160 с.
12. Шпарик О. М. Концептуальні підходи американських учених до проблеми диференціації навчання та її забезпечення / Оксана Михайлівна Шпарик // Укр. пед. журн. — 2017. — № 1. — С. 16–25.
13. Яценко Т. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ — початок ХХІ століття): [монографія] / Таміла Яценко; Ін-т педагогіки Нац. акад. пед. наук України. — Київ: Пед. думка, 2016.